

Enis Pehić¹⁶⁷

Nova interpretacija Platonovih sokratovskih dijaloga¹⁶⁸

Uprkos činjenici da je usavršio tu formu, Platon nije izmislio sokratovski dijalog. U godinama nakon Sokratove smrti, mnogi njegovi bivši saradnici pisali su kratke dijaloge u kojima je Sokrat bio glavni sagovornik. Aristotel u svojoj *Poetici* prepoznaje *sokratikoi logoi*, ili "Razgovore sa Sokratom", kao ustaljeni književni žanr. Jedna od inovacija u mojoj interpretaciji Platona je pokušaj da se njegovi rani radovi smjeste u kontekst ovog književnog žanra.

U nekim oblastima, a posebno u biblijskim studijama, žanrovske studije su dominirale jednu ili dvije generacije. Istraživači evanđelja, na primjer, rasvijetlili su svoju temu novim interpretacijama koje se fokusiraju na književnu formu narativa i govora prikazanih u svakom evanđelju. Zapanjujuća je činjenica da, koliko ja mogu vidjeti, nikada nije postojala žanrovski orijentirana studija Platonovih dijaloga. Postoje historijski razlozi za to, koji nas ovdje ne zanimaju. Ali želim skrenuti vašu pažnju na određene opće karakteristike sokratovske literature koje mogu biti od velike važnosti za razumijevanje Platonovog djela.

Fascinantno je vidjeti koliko se autora bavilo temom sokratovskog *erosa*, tj. temom ljubavi u kontekstu Sokratove filozofije. Znamo za najmanje pet ili šest njih. Eshin je među njima najbolje sačuvan (pored Platona i Ksenofonta). Dakle, Platonov *Simpozijum* nije jedinstven. Na primjer, lik Diotime, koja služi kao Sokratova učiteljica na temu ljubavi u *Simpozijumu*, paralelan je liku same Aspazije u Eshinovom dijalogu *Aspazija*, poluzakonite žene Perikla i najpoznatije (ili ozloglašene) žene u Atini u

¹⁶⁷ Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet
enisspehic@gmail.com

¹⁶⁸ Kahn, C. H. (1995). A New Interpretation of Plato's Socratic Dialogues in *The Harvard Review of Philosophy*. Cambridge, Massachusetts: Philosophy Documentation Center. p.26-35

periklovskom dobu. Aspazija je bila stvarna historijska osoba, ali je njen prikaz u Eshinovoj *Aspaziji* i Platonovom dijalogu *Meneksen* čista fantazija. Pisci komedija su je prikazivali kao ženu niskog morala i upraviteljicu bordela; ali u Eshinovom dijalogu, Sokrat preporučuje Aspaziju kao učiteljicu vrline. U *Meneksenu* Sokrat iznosi pogrebni govor za koji tvrdi da ga je sastavila Aspazija „od ostataka pogrebnog govora koji je napisala za Perikla!“

Spominjem ovaj aspekt zabave-i-igara u žanru sokratovske literature jer upućuje na ono što smatram najvažnijom lekcijom koju treba izvući iz proučavanja sokratovskog žanra: naime, da su ovi dijalozi suštinski djela fikcije, proizvodi autorove mašte, iako su likovi u dijalozima obično historijske ličnosti. Stoga, iako sokratovski dijalozi imaju neke biografske karakteristike, nisu djela biografije u našem smislu. Kao što je historičar Arnoldo Momigliano istakao u svojoj studiji *Development of Greek Biography*, "Sokratovci su eksperimentisali u biografiji, a eksperimenti su bili usmjereni ka hvatanju potencijala, a ne realnosti pojedinačnih života. Sokrat . . . nije bio toliko stvarni Sokrat koliko potencijalni Sokrat . . . vodič ka teritorijama koje još nisu istražene" (str. 46).

Stoga je bitno vidjeti da je sokratovska literatura, uprkos svom historijskom okviru, literatura fikcije, a često i fantastike. Ova bitna karakteristika često je prikrivena jedinstvenom veličinom Platonovog dostignuća, stvaranjem onoga što možemo nazvati "realističnim" historijskim dijalogom, osmišljenim da pruži književni dojam zapisa stvarnih događaja, poput dobrog historijskog romana. Budući da je Platonova umjetnost tako nevjerovatno uspješna, imamo osjećaj kao da smo prisluškivali stvarni razgovor u kojem historijski Sokrat zapravo razvija svoje ideje u razgovoru sa stvarnim sagovornikom. To nije ništa manje istinito kada je sagovornik sam po sebi plod Platonove mašte (kao što se čini u slučaju Kalikla u *Gorgiji*) ili neko koga Platon nikada nije mogao upoznati (poput Protagore, koji je umro kada je Platon bio dijete). Dijalog *Protagora* nije samo fiktivan, već je njegov fiktivni datum smješten u period prije Platonovog rođenja, kada naravno nije bilo video kamera niti kasetofona. Ipak, kao čitaoci Platonovog *Protagore*, osjećamo da dijalog ima apsolutni prizvuk historije. Profesionalni historičari su, zapravo, rekonstruirali Protagorine teorije na osnovu Platonovog teksta. Vjerujem, naravno, da su jednostavno bili zavedeni Platonovom umjetnošću.

Ovaj dojam potpune vjerodostojnosti ono je što nazivam optičkom iluzijom dijaloga: činjenica da se ova djela imaginativne literature iz četvrtog stoljeća mogu, i često jesu, čitana kao da su dokumenti intelektualne historije petog stoljeća, kao da pripadaju dobu Sokrata, a ne Platonovom dobu. Značaj ove činjenice za interpretaciju Platonovog djela postat će jasan ako prvo sažmem ono što smatram "stanjem pitanja."

Interpretacija Platonove misli predstavlja jedinstven problem. Ne postoji prava paralela za nijednog velikog filozofa. Ovo je djelomično posljedica činjenice da je Platon jedini filozof prvog ranga koji je također bio vrhunski književni umjetnik. Ali problem ne proizlazi samo iz Platonove umjetnosti, već i iz specifične književne forme koju je izabrao (naime, sokratovskog dijaloga), kao i iz načina na koji je iskoristio tu formu.

Prije svega, tu je anonimnost forme dijaloga, u kojoj se Platonov vlastiti glas nikada ne čuje. Bilo bi prirodno očekivati da se pojavi u *Fedonu*, gdje se unutarњи krug Sokratovih sljedbenika okuplja oko učitelja na njegov posljednji dan, prije nego što popije kukutu. Fedon, narator dijaloga, započinje nabranjem učenika koji su tog dana bili prisutni u Sokratovoj zatvorskoj ćeliji. Kada dođe do Platonovog imena, Fedon oklijeva: "Platon je, mislim, bio bolestan." Nikada bolest nije bila prikladnija!

Pošto se Platon sam ne pojavljuje, pouzdajemo se u Sokrata. Ali da li Sokrat uvijek govori u Platonovo ime? Ili ponekad govori za Platona, a ponekad ne? Ili nikada ne govori direktno za Platona? I kako mi, čitatelji, to trebamo prepoznati?

Ovu poteškoću pogoršava nesklad između stavova koji se pripisuju Sokratu u različitim dijalozima. Vjerovatno je najočigledniji primjer takvog nesklada kontrast između stavova prema uživanju u *Gorgiji* i u *Protagori*. U *Protagori*, Sokrat brani identitet između uživanja i dobra, koji sistematski pobija u *Gorgiji*. Da li je Platon promijenio svoje mišljenje? Ili razmotrimo varijacije u vezi s teorijom Sjećanja, gdje su razlike manje dramatične, ali jedva manje značajne. U *Menonu* imamo učenje o Sjećanju bez metafizičkih Ideja; u *Fedonu* imamo Sjećanje s Idejama kao objektima Sjećanja; u *Državi* imamo učenje o Idejama bez Sjećanja; u *Fedru* imamo ponovno *oba* učenja. Šta da zaključimo iz takvih varijacija?

U historiji interpretacija Platona postoje tri istaknute mogućnosti:

1. *Pluralizam*, interpretacija koju brani George Grote, veliki historičar Grčke. Prema Groteu, Platon nema fiksne ili stabilne dogme. On je iskren istraživač, koji slijedi argument gdje god ga vodi. Uvijek vidi više problema nego rješenja, tako da se kontradikcije između dijaloga ne trebaju eliminisati.
2. *Razvojni pogled*, koji predstavlja glavnu struju kod stručnjaka na engleskom jeziku. (Guthriejeva *Historija grčke filozofije* je standardni primjer.) Platon prelazi iz ranog sokratovskog perioda, pod dominantnim utjecajem filozofije svog učitelja, gdje su dijalozi tipično aporetični ili bez zaključka, u srednji period gdje razvija svoju vlastitu zrelu filozofiju. (Prema ovoj teoriji, postoji i kasniji, "kritički" period, koji nas ovdje ne zanima.) Srednji period, najbolje predstavljen u *Fedonu* i *Državi*, karakteriše metafizičko učenje o Idejama. (Interpretacija koju je nedavno dao Gregory Vlastos je ekstremno primjer ovog razvojnog pogleda, budući da Vlastos tvrdi da ranija, sokratovska filozofija nije samo različita, već zapravo suprotna Platonovoj zreloj poziciji.)
3. *Unitaristička interpretacija*, koja seže do Schleiermachersa, teži da vidi jedinstven filozofski stav kao temelj svih ili većine dijaloga. Prema Schleiermacheru, redosljed dijaloga predstavlja redosljed filozofskog obrazovanja. Prema savremenoj tübingenskoj školi, redosljed nije bitan, jer je ezoterična poruka uvijek ista: svi ili većina dijaloga aludiraju na "nepisana učenja", takozvano učenje o Prvim Principima. Najistaknutiji američki predstavnik ove unificirajuće tendencije bio je Paul Shory, koji je napisao knjigu pod naslovom *The Unity of Plato's Thought*.

Sada dolazimo do mog vlastitog mišljenja, koje je "ništa od navedenog." Ali ako moram biti klasificiran, sigurno sam više u skladu s unitarističkom tradicijom. Naravno, postoji nepogrešiva promjena između aporetičkih (bez zaključka) dijaloga, s jedne strane, i *Fedona* i *Države* s druge strane. Međutim, sklon sam vidjeti to kao razvoj Platona kao pisca, kao obilježavanje različitih faza njegove književne karijere, a ne različitih faza u njegovom razmišljanju. (Postoji drugačija vrsta promjene u njegovom političkom razmišljanju između *Države* i *Zakona*. Ali ovdje se ne bavim nijednim dijalogom kasnijim od *Države* i *Fedra*.) Vjerovatno imamo neke dijaloge napisane prije nego što je Platonova metafizička misao u potpunosti oblikovana. (Moja pretpostavka bi bila da je to tačno za pet radova: *Apologija*, *Kriton*, *Ion*, *Hipija Manji* i *Gorgija*.) Ali to ne odgovara

uobičajenom poimanju Platonovog "sokratovskog perioda." Po mom mišljenju, oko sedam (tipično "sokratovskih") dijaloga zapravo treba čitati *proleptički*, to jest, kao namjerno pripremanje puta za srednje dijaloge. Ovi proleptički dijalozi uključuju *Laheta*, *Eutifrona*, *Protagoru* i *Menona*.

Ubrzo ću ilustrirati šta mislim pod proleptičkim pisanjem za trenutak, ali prvo mi dopustite da razjasnim da je tema moje interpretacije dvostruka: i negativna i pozitivna, i dekonstruktivna i rekonstruktivna.

Prvo, trenutak dekonstrukcije. Cilj ovoga je podrivanje "standardnog pogleda" na rani period Platonovih djela, u kojem je ta filozofija u suštini prikazana kao Sokratova filozofija. Također imam za cilj da osporim autoritet Aristotela, na kome se ovo gledište na kraju zasniva. Standardni rezultat je pseudohistorijski prikaz Sokratove filozofije i interpretacija dijaloga koja nudi hipotetički prikaz Platonove intelektualne biografije.

Jasno je da je Aristotel, za svoje vlastite svrhe, identificirao Sokratovu filozofiju s potragom za definicijom u dijalozima poput *Laheta* i *Eutifrona*, te s negiranjem *akrasie* (slabosti volje) u *Protagori*. Ali Aristotel nije pouzdan historičar filozofije. Dobro je poznato da on forsira razvoj predsokratske filozofije u svoju vlastitu konceptualnu shemu četiri uzroka. I još je manje pouzdan kada je riječ o Sokratu, koji nije ostavio ništa u pisanom obliku.

Moramo se sjetiti da je Aristotel stigao u Atinu kao sedamnaestogodišnjak, više od trideset godina nakon Sokratove smrti. Bio je odvojen od Sokrata cijelom generacijom sokratovske literature, od koje su Platonovi dijalozi očigledno bili najvažniji po svom filozofskom sadržaju. Usmena tradicija Akademije mogla ga je uvjeriti da učenje o Idejama pripada Platonu, a ne Sokratu. Pored toga, Aristotel je bio prepušten samom sebi. Tako je prepoznao Sokratovu filozofiju u ranijim Platonovim dijalozima, a kasnije su isto učinili i stoici. Sada, Aristotel i stoici su bili zainteresirani za filozofiju, ne za historiju kao takvu; za njih je figura Sokrata služila za definiranje određenog stava u teoretskoj raspravi. Ali moderni učenjaci koji slijede njihove stope tvrde da pišu historiju. I budući da tretiraju Platonove književne tvorevine kao da su historijski dokumenti, rezultat je pseudohistorijski prikaz Sokratove filozofije.

Još nesretnije su, po mom mišljenju, posljedice za naše razumijevanje samog Platonovog djela. Učenjaci koji vjeruju da mogu identificirati Sokratovu filozofiju u Platonovim ranijim dijalozima pristupaju onda tumačenju različitih dijaloga kao stepenica duž Platonovog puta od sokratovskog učenika do njegove vlastite nezavisne pozicije kao originalnog filozofa. Ali ovaj prikaz Platonovog razvoja je čisto hipotetičan: nije zasnovan na bilo kakvoj nezavisnoj dokumentaciji. U mojoj alternativnoj interpretaciji, ono što otkrivamo u ovim takozvanim sokratovskim dijalozima nije evolucija Platonove misli već razotkrivanje njegove pedagoške strategije, u sastavljanju serije dijaloga pažljivo osmišljenih da pripreme umove njegovih čitatelja za saosjećajno razumijevanje njegove nove i radikalno nepoznate vizije stvarnosti - vizije koju je on na kraju, postepeno, i samo djelimično, izložio u svom književnom radu.

Da bismo pravedno postupali prema Platonovoj genijalnosti kao filozofskog pisca, moramo ga prvo osloboditi sjene, ili radije fantoma, historijskog Sokrata. Zato je proučavanje sokratovskog žanra i njegovih fiktivnih likova tako važno. Kako je jedan nedavni pisac rekao, sumirajući rezultate generacije sokratovskih istraživanja: "Historijski Sokrat nestaje iz vidokruga; na njegovo mjesto pojavljuje se višestruka književna kreacija, Sokrat sokratovaca."

Stoga, po mom mišljenju, znamo vrlo malo o Sokratovoj filozofiji, osim paradoksa da niko dobrovoljno ne čini zlo (ili da niko nije dobrovoljno loš). Ono malo što znamo mora se pronaći u Platonovoj *Apologiji*, koja nije fiktivni dijalog već književni zapis javnog događaja, suđenja Sokratu. To je događaj kojem je Platon lično prisustvovao, zajedno sa stotinama drugih Atenjana. Posljedično, postoje historijska ograničenja na Platonovo predstavljanje Sokrata u *Apologiji* koja se ne odnose na bilo koji od dijaloga. Dijalozi su uglavnom privatni razgovori i Platon je slobodan da ih oblikuje kako želi. Iz paralela u djelima Eshina, Fedona i Ksenofonta, možemo vidjeti da historijska tačnost, ili čak hronološka mogućnost, nije bila osobina žanra.

Moralni stav Sokrata i njegova spremnost da se suoči sa smrću radije nego da počinj nepravедno djelo svakako su bili od najveće važnosti za Platona. Ali ne znamo nijednu detaljnu filozofiju Sokrata koja bi nam mogla pružiti ključ za razumijevanje Platona ili tumačenje njegovih ranih djela.

Toliko o dekonstrukciji. Sada o konstruktivnijem trenutku. Želim skicirati interpretaciju u dvije faze: prvo, filozofski pristup, a drugo, književni pristup.

Za početak, filozofija. Šta je Platonizam (s velikim "P")? To nije učenje o univerzalijama - to je Aristotelova perspektiva. To nije učenje o apstraktnim objektima (skupovima ili brojevima) - to je platonizam s malim "p." To je samo slučajno razlika između svojstava (kao što je jednakost) i stvari koje imaju svojstva (kao što su štapovi i kamenje). To je jedan od aspekata Platonovog djela koji može biti najprivlačniji za savremenog filozofa. Ali to nije centralno pitanje za Platona.

Platonova filozofija je suštinski onostrana vizija o prirodi stvarnosti i mjestu ljudske psihe: vizija prema kojoj je "pravi svijet" nevidljivo carstvo koje je izvor svih vrijednosti i izvor sve racionalne strukture. Zato Sokrat u *Fedonu* može opisati filozofiju kao praksu smrti. Jer smrt znači bijeg duše iz tijela, i stoga njen potencijalni povratak u blaženo carstvo potpune dobrote, istine i ljepote.

Fedon je Platonova najsnažnija izjava ove vizije. Ali ona se ponavlja mnogo kasnije, na primjer, u *Teetetu* (176A): "Nemoguće je da zla nestanu. Uvijek mora postojati nešto suprotno dobru. Ali zla nemaju mjesta među bogovima; nužno je da cirkulišu u ovom području i u smrtnoj prirodi. Stoga bismo trebali pokušati pobjeći odavde tamo što je brže moguće. Pobjeći znači imitirati božansko, asimilirati u božansko koliko god je moguće. Asimilacija je postati pravedan i pobožan sa mudrošću."

Tako *Teetet* ponavlja koncepciju iz *Fedona*. I moralna vrlina (kao što je predstavljena etičkim stavom Sokrata u dijalozima) i filozofska mudrost (kao što je predstavljena u dijalektici koja se bavi definiranjem suština) zamišljeni su kao put koji vodi ljudsku dušu u nadosjetilno carstvo, u božansko carstvo gdje nema zla.

Ovo je suštinski svjetonazor istočnog misticizma ili Plotina i neoplatonske tradicije. Međutim, nije jasno da li je "misticizam" prava riječ za Platona. Temeljna *racionalnost* njegove koncepcije je zagantovana ulogom matematike, kao privilegovanog sredstva pristupa stvarnosti. Centralna važnost matematike za Platona je u tome što nas odvodi od osjetilnog carstva, ali ne predaleko! Ona ne vodi do magije ili neracionalnih otkrića, kao u kasnijem neoplatonizmu.

Želim sugerisati da je ovaj onostrani osjećaj za značenje i istinu, ova koncepcija da je sve dobro i stvarno smješteno u nadosjetilno, srž Platonove filozofije. Učenje o Idejama i metafizička razlika između bitka i postajanja moraju se razumjeti kao racionalna artikulacija ovog onostranog pogleda. Promašuje se suština ako se *počne* razumijevati Platona kao nekoga ko nudi rješenje problema apstraktnih entiteta, ili problema u filozofiji jezika ili filozofiji uma - teoriju pojmova ili teoriju termina. Čak je greška misliti o njemu kao nekome ko počinje od etike kako se ona obično razumije.

Naravno, Platon je sveobuhvatan filozof i kao takav je zainteresovan za *sve* ove teme, uključujući i politiku, ponajviše za politiku. Platonova doživotna briga za politiku i moralnu reformu u gradu (odražena u *Gorgiji*, *Državi*, *Državniku*, i njegovom posljednjem djelu, *Zakonima*) je možda jedini pokretački motiv u njegovoj filozofiji koji je suštinski neovisan od onostranih pitanja. Dominantna pozicija *Države* kao Platonovog remek-djela može biti zavaravajuća za uravnoteženo razumijevanje njegove filozofije. *Država* je vrlo ovozemaljska, u svojoj intenzivnoj brizi za pravednog pojedinca i pravedno društvo. Možemo biti u iskušenju da mislimo o Platonu kao o podvojenoj ličnosti: metafizički vizionar koji se smjenjuje sa socijalnim reformatorom i potencijalnim političarem i zakonodavcem. Ali čak i u *Državi*, kralj-filozof je tu da uspostavi vezu između dva carstva: između svijeta Ideja i svijeta grada.

Platonova metafizička vizija, primat nadosjetilnog, djelomično je izražena u vrlo kratkom odlomku u *Simpoziju*, na kraju Diotiminog predavanja o ljubavi (kako ćemo vidjeti uskoro). Ali potpuno je izražena po prvi put u *Fedonu*, u raspravi o besmrtnosti i zagrobnom životu. Smrt i posvećenje Sokrata su odabrani od strane Platona kao prilika za otkrivanje njegovog najdubljeg pogleda. I nije slučajno što *Fedon* također daje prvu sistematsku izjavu o učenju o Idejama. Platonova metafizika se može vidjeti kao njegovo vlastito razumijevanje značenja Sokratovog života i smrti.

Platonov stav o prvenstvu nevidljivog svijeta je metafizički pandan orfičko-pitagorejskom učenju o duši, sa svojim obećanjem da će potaknuti bijeg iz ciklusa ponovnog rađanja. Ovi "čudaci" bi bili jedini Platonovi duhovni saveznici u vrlo materijalističkom, kompetitivnom svijetu Atine u petom i četvrtom stoljeću p.n.e. To nije bilo gostoljubivo društveno okruženje za takav onostrani pogled. U ovoj perspektivi moramo razumjeti Platonovu opreznost kao autora. Ova svijest o potencijalno

neprijateljskoj ili neprijemljivoj publici pomaže nam razumjeti strateško-retoričku motivaciju za njegovo korištenje indirektnog iskaza i stvaranja mitova, te njegovog suzdržavanja i zatim postepenog, progresivnog izlaganja onostrane metafizike.

To nas dovodi do drugog konstruktivnog aspekta moje interpretacije: književnog pristupa.

Nemam prostora ovdje da detaljno proučavam sedam proleptičkih dijaloga u kojima Platon koristi aporetični oblik da pripremi svoju publiku za bolji prijem njegove centralne metafizičke vizije. Iz ove grupe mogu se osvrnuti samo na *Menon*. Ali prvo želim ukratko pogledati dva dijaloga koja je Platon sastavio za uvodno izlaganje svojih ključnih učenja: pogleda na onostrano i teorije Ideja.

Ova učenja su prvi put predstavljena svijetu u dva od najdramatičnijih i naj snažnije napisanih dijaloga: *Simpozijumu* i *Fedonu*. Zajedno čine par, ili diptih. Scena *Simpozijuma* je pijanka, slavlje Agatonove pobjede na dionizijskom festivalu: ovdje srećemo Sokrata na pola njegovog života. U *Fedonu* ga nalazimo u zatvoru, u sjeni smrti, u posljednjem razgovoru o besmrtnosti, neposredno prije kraja njegovog života.

Na Agatonovoj zabavi niz govora je posvećen ljubavi. Sokratov govor se sastoji od lekcija o *erosu* koje je čuo od nepoznate svećenice po imenu Diotima. U posljednjim paragrafima ovog govora, Diotima otkriva konačne misterije ljubavi, u koje čak ni sam Sokrat možda nije spreman biti iniciran. Ovo konačno otkriće je predstavljeno kao ljestvica ljubavi, na čijem vrhuncu dolazi blažena vizija same Ljepote. "Tamo, ako igdje, život je vrijedan za ljudsko biće, posmatrajući samu Ljepotu." Ovdje nemamo učenje o Idejama (u množini), već veličanstvenu viziju jednog metafizičkog objekta, Ljepote kao takve. Trenutak kasnije, pijani Alkibijad ulazi na zabavu i više ne čujemo ništa o metafizici. (To je bio samo bljesak na viziju.) Nadalje, nije izgovorena nijedna riječ o besmrtnoj duši. Razgovor o transmigraciji ne bi bio shvaćen ozbiljno u ovom svjetovnom društvu visoke klase. Platonovo izlaganje je pažljivo prilagođeno njegovoj fiktivnoj publici.

S druge strane, atmosfera u *Fedonu* je potpuno drugačija. Ovdje imamo intiman krug Sokratovih najbližih saradnika. Cijeli dijalog je filozofska rasprava o sudbini duše, a puno učenje o Idejama je sistematski predstavljeno. Ovdje je filozofija opisana kao

priprema za smrt, odnosno za buduće stanje duše bez tijela, u kontaktu s transcendentnom stvarnošću koju predstavljaju metafizičke Ideje.

Tvrdim da ovo pažljivo oblikovano prikazivanje Platonovog uvođenja njegove ključne filozofije, u *Simpozijumu* i *Fedonu*, mora biti viđeno kao proizvod promišljenog umjetničkog plana. Nema razloga pretpostaviti da ova dva dijaloga direktno odražavaju nedavno iskustvo zaokreta s Platonove strane. On se za to pripremao dugo vremena!

U stvari, postoje mnogi nagovještaji onoga što nazivam ključnom filozofijom u ranijim djelima. Na primjer, u *Gorgiji*, Sokrat citira Euripida: "Ko zna da li je život stvarno smrt, a smrt je prepoznata kao život u svijetu ispod?" Ovo je jasna aluzija na onostrani pogled na dušu. Ali nema traga Idejama ili metafizike bitka u *Gorgiji*.

Najvažniji primjer proleptičkog pisanja i doktrinarne anticipacije je u *Menonu*. U *Menonu* jasno imamo djelomično otkrivenje ključne pozicije u učenju o znanju kao Sjećanju. Učenje o Sjećanju pretpostavlja besmrtnost duše (što uopće nije tradicionalna grčka ideja), i pripisuje a priori znanje transmigrirajućoj duši. Ali u *Menonu* nema reference na Ideje. Moramo sačekati *Fedon* da bismo saznali da su metafizičke Ideje ono čega se sjećamo.

Prema razvojnim pogledima, Platon bi razradio učenje o Idejama *nakon* što je napisao *Menona* i prije nego što je napisao *Fedona*. Ali ova pretpostavka bi bila prilično proizvoljna. Ako pažljivo pogledamo argument *Menona*, vidjet ćemo da su Ideje, iako nisu spomenute, definitivno podrazumijevane.

U *Menonu* je Sjećanje uvedeno kao odgovor na Menonov paradoks. A Menonov paradoks je izazvan principom prioriteta definicije. Prioritet definicije je princip koji kaže da prvo morate znati *šta je X* da biste znali išta o X. Ali kako ćete početi? U tom trenutku dobijamo Menonov paradoks istraživanja: ne možete ni početi istraživati, jer ne znate šta tražite; a štaviše, nećete znati prepoznati to čak i ako ga nađete.

Sokratovo rješenje je Sjećanje: već znate *šta je X*, jer ste već sve naučili u prethodnom životu. Stoga vam samo treba podsjećanje. Ali kako to pomaže? Kako se Sjećanje smatra rješenjem paradoksa istraživanja? Kako ste naučili išta u prethodnom životu? Ako je prethodni život bio kao ovaj, paradoks se jednostavno ponavlja.

Ako Sjećanje treba pružiti rješenje, tada prethodno postojanje nije bilo običan ljudski život, već iskustvo bestjelesne duše u direktnom kognitivnom kontaktu s apriornim suštinama. Tako objekti Sjećanja, da bi izbjegli Menonov paradoks, moraju sami biti transcendentne, besmrtne suštine: drugim riječima, Platonove Ideje. Dakle, Platonova metafizika i epistemologija su implicirane, ali ne direktno izražene, u argumentu Menona.

Sugestivna paralela u samom Menonu može nas uvjeriti da je Platon već u Menonu nagovijestio zaključak koji je formulirao tek u Fedonu, ako bismo bili skloni sumnjati da je Platon mogao pisati na tako indirektan način. Sjećanje je ilustrirano lekcijom geometrije, u kojoj nepoučavani rob spoznaje (ili "sjeti se") kako udvostručiti površinu kvadrata. Sokrat mu pokazuje da možete udvostručiti bilo koji dati kvadrat konstruisanjem kvadrata na dijagonali. Sada ova konstrukcija također ilustrira dva važna matematička rezultata: (1) Pitagorinu teoremu (da je površina kvadrata na hipotenuzi jednaka zbiru površina kvadrata na drugim dvjema stranama), i (2) postojanje nesamjerljivih veličina, ili onoga što zovemo iracionalnim brojevima, budući da je dužina dijagonale jediničnog kvadrata kvadratni korijen iz dva.

Zašto Platon ne spominje ove važne matematičke istine? Očigledno, on piše za dvije publike: očekuje da će njegovi inteligentniji i bolje informisani čitatelji sami razmisliti. Slučaj je sličan kao u vezi između Sjećanja i Ideja. Kao što će svako ko je obučen u geometriji vidjeti šta je uključeno u udvostručavanje kvadrata, tako će svako ko je upoznat s Platonovom metafizikom vidjeti šta moraju biti objekti Sjećanja.

Nepotpuna rasprava o Sjećanju u *Menonu* može poslužiti kao jedan primjer onoga što ja zovem proleptičkim pisanjem u pred-srednjim, ili prijelaznim dijalozima.

Dopustite da zaključim sumirajući prednosti mog pristupa u odnosu na tradicionalni, razvojni pogled na rane dijaloge.

1. Prednost u negativnom smislu je uklanjanje neke nepotkrijepljene historije: pseudohistorijskog prikaza Sokratove filozofije i nedokumentovanog prikaza Platonovog intelektualnog razvoja.
2. Pozitivni doprinos je dvostruk. Prvo, dobivamo jedinstveniji pogled na Platonovu filozofiju. Uprkos nekim prilagođavanjima i usavršavanjima u teoriji Ideja,

metafizička-onostrana vizija ostaje centralna i u Platonovom kasnijem radu. (Citirao sam odlomak iz *Teeteta* o bijegu od zala kroz asimilaciju u božansko. Onostrana vizija je još izraženija u *Timaju*, sa odjecima u *Sofistu* i *Filebu*.)

Drugo, postizemo mnogo suptilnije razumijevanje njegove umjetnosti u komponovanju dijaloga. Na kraju krajeva, Platon je imao problem. S jedne strane, bio je talentovan dramski pisac, jedan od najvećih pisaca koje je svijet ikada vidio. S druge strane, bio je Sokratov sljedbenik, koji nije ništa napisao, ali je filozofirao svakom riječju i svakim dahom

Platon je zapravo bio svjestan poteškoća i nedostataka komunikacije filozofske misli u pisanom obliku. U *Fedru* on poredi knjigu sa statuom, koja izgleda živo, ali uvijek daje isti odgovor kada joj postavite pitanje. Zbog toga on insistira da ozbiljan filozof nikada neće svoje pisano djelo shvatati ozbiljno.

Dakle, to je Platonov problem. Kako je mogao koristiti svoje književne darove i mijenjati svijet komunicirajući sa širom publikom - i prenositi svoju poruku u budućnost - dok istovremeno ostaje vjeran svom shvatanju filozofije kao živog razmjenjivanja ideja u razgovoru, sa pitanjima i odgovorima, argumentima i prigovorima? Na sreću, imao je na raspolaganju sokratovski dijalog kao popularan žanr. Platon - i samo Platon - je transformisao ovaj manji žanr ("razgovori sa Sokratom") u veliki umjetnički oblik i izraz velike filozofske misli. Ali Platon je ostao vjeran svom sokratovskom nasljeđu pišući *samo* dijaloge i označavajući najviši oblik filozofije terminom koji je on izmislio: *dialektike*, "dijalektika", što doslovno znači "umijeće razgovora".